

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Калюга Каріна Вікторівна

УДК 343.933

**ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Дніпро - 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Класичному приватному університеті, м. Запоріжжя.

Науковий консультант –

доктор юридичних наук, професор
Лукашевич Віталій Григорович,
Класичний приватний університет,
заступник директора Інституту економіки та права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
Лук'янчиков Євген Дмитрович,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
професор кафедри інформаційного права та інтелектуальної власності;

доктор юридичних наук, професор
Мінченко Сергій Іванович,
Науково-дослідний інститут публічного права,
провідний науковий співробітник
відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт;

доктор юридичних наук, професор
Слінько Сергій Вікторович,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології.

Захист відбудеться 14 травня 2021 року о 09-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.02 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26).

Автореферат розіслано 13 квітня 2021 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. С. Березняк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Наразі сучасний етап розвитку держави супроводжується складними соціально-політичними та економічними процесами, що відбуваються, враховуючи складну епідеміологічну ситуацію, викликаною пандемією коронавірусу. Усе це загострює загальну криміногенну ситуацію, що призводить до відповідного зростання злочинів нового кримінального забарвлення. Зазначене потребує необхідності сучасних узагальнень, розробки принципово нових, у тому числі «нетрадиційних», теоретичних доктрин і практичних рекомендацій застосування набутих знань щодо особи злочинця.

Зокрема, комплексне вивчення людини як об'єкта криміналістичного пізнання, включаючи всі його властивості, ознаки та якості, прояви, важливі для виокремлення визначальних ознак особи злочинця, дозволить сформуванню єдиний методологічний підхід у теорії криміналістики – окреме інтегративне вчення про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця.

Дослідження проблеми особи злочинця завжди викликало підвищений інтерес з боку правників-науковців: Г. А. Аванесов, Ю. М. Антонян, Р. С. Белкін, Ю. Д. Блувштейн, С. М. Богомолова, І. В. Борисенко, А. А. Бухаченко, В. Л. Васильєв, І. А. Возгрін, А. І. Долгова, А. В. Дулов, В. Є. Емінов, М. І. Єнікєєв, С. М. Єніколопов, Г. Х. Єфремова, О. М. Зінін, В. А. Журавель, О. М. Зінін, А. Ф. Зелінський, К. Є. Ігошев, І. І. Карпець, В. О. Коновалова, В. Н. Кудрявцев, І. М. Лузгін, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, С. П. Митричев, Г. Ф. Міньковський, В. О. Образцов, В. Ф. Пірожков, С. В. Познишев, О. О. Протасевич, О. Р. Ратінов, О. С. Саїнчин, М. В. Салтєвський, О. Б. Столяренко, В. Г. Танасевич, В. М. Тертишник, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, В. І. Шиканов, М. П. Яблоков, І. М. Якімов, А. М. Яковлев та ін.

У працях цих дослідників закладено методологічне та методичне підґрунтя для подальшого комплексного дослідження теоретичних і прикладних проблем особи сучасного злочинця. У криміналістиці інформація про властивості та ознаки злочинця наразі використовується дуже обмежено, лише як орієнтуюча інформація при складанні словесного портрета, під час проведення слідчих (негласних) і розшукових дій.

На основі зазначеного в роботі запропоновано підходи до формування сучасної методології криміналістичного дослідження – окремої інтегративної теорії про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця.

Викладене свідчить про наявність наукової проблеми, яка полягає в недостатній розробленості у вітчизняній юридичній доктрині особи злочинця як об'єкта криміналістичного дослідження. У сучасній криміналістиці особа злочинця як відкрита соціальна, фізико-біологічна та психологічна система у доктрині окремої інтегративної теорії не досліджувалася. Окремі сторони особи злочинця розглядалися в роботах: О. П. Ващук «Поліграфологічна та

психофізіологічна діагностика особистості» (м. Одеса, 2016), О. В. Мальцев, О. С. Саїнчин, О. С. Сотула, «Теоретичні основи розслідування умисних убивств. Психологічний аспект серійного вбивці: кримінально-правові, криміналістичні та психологічні аспекти» (м. Оттава, 2019), С. А. Шалгунова «Особа насильницького злочинця» (м. Дніпропетровськ, 2012), Ю. В. Руль, Т. О. Мартинова «Психологія профайлінгу» (м. Київ, 2018), Р. І. Благута, А. В. Мовчан «Новітні технології у розслідуванні злочинів: сучасний стан і проблеми використання» (м. Львів, 2020) – і які не можуть претендувати на всеохоплююче (комплексне) висвітлення анонсованої проблематики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., схваленої указом Президента України № 276/2015 від 20 травня 2015 р.; Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр.; Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої указом Президента України № 5 від 12 січня 2015 р.; Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого постановою Верховної Ради України № 509-VIII від 4 червня 2015 р., та в межах теми науково-дослідної роботи Класичного приватного університету «Організаційно-правове, науково-методичне й інформаційне забезпечення досудового слідства та судового провадження» (державний реєстраційний номер 0111U008727).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є особа злочинця як об'єкт криміналістичного дослідження у сучасному вимірі та перспективи його розвитку на основі їх комплексного аналізу.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *задачі*:

- визначити історичні витoki представлення особи злочинця в традиційних кримінально-правових і психологічних дослідженнях;
- узагальнити типологічні (визначальні) характерні риси і особливості особи злочинця в криміналістиці;
- проаналізувати та узагальнити сучасні наукові підходи к дослідженню особи злочинця;
- визначити вихідні наукові засади розбудови інтегративної криміналістичної теорії про особу злочинця;
- критично проаналізувати окремі наукові підходи к дослідженню особи злочинця;
- викласти доктринальне уявлення щодо окремої криміналістичної теорії про особу злочинця;
- визначити сучасні проблеми та можливості встановлення особи невідомого злочинця;
- сформулювати визначення поняття «криміналістичний портрет» злочинця та запропонувати методики його складання;
- розробити типові криміналістичні портрети окремих видів злочинців;
- виокремити окремі напрями встановлення кореляційних зв'язків особи злочинця та потерпілого;

– визначити сучасний стан та перспективи використання інформації щодо особи злочинця;

– узагальнити практику й перспективи використання «нетрадиційних методів» у дослідженні особи злочинця.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з формуванням та розвитком окремого інтегративного криміналістичного вчення (теорії).

Предмет дослідження – особа злочинця як об'єкт криміналістичного дослідження: сучасний стан та перспективи розвитку.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й забезпечення наукової об'єктивності отриманих результатів дослідження використано комплекс сучасних загальнонаукових і спеціальних методів, що ними оперують у правовій науці, а саме: *логіко-семантичний, сходження від абстрактного до конкретного та історико-правовий* – для аналізу історичних витоків представлення особи злочинця в традиційних кримінально-правових і психологічних дослідженнях (підрозділ 1.1); *догматичний* – для узагальнення типологічних (визначальних) характерних рис і особливостей особи злочинця в криміналістиці та з'ясування сучасних наукових підходів к дослідженню особи злочинця (підрозділи 1.2, 1.3); *системно-структурного аналізу* – для узагальнення вихідних наукові засади розбудови окремої інтегративної криміналістичної теорії про особу злочинця (підрозділ 2.1); *структурно-функціонального аналізу* – для обґрунтування доктринального уявлення щодо окремої криміналістичної теорії про особу злочинця та критичного аналізу окремих наукових підходів к дослідженню особи злочинця (підрозділи 2.2, 2.3); *формально-юридичний* – для формулювання пропозицій щодо встановлення особи невідомого злочинця (підрозділ 3.1); *моделювання* – для формулювання поняття «криміналістичного портрету» злочинця та методики його складання, розробки типових криміналістичних портретів окремих видів злочинців (підрозділи 3.2, 3.3); *соціологічний, системний підхід та статистичні методи* – для узагальнення напрямів встановлення кореляційних зв'язків особи злочинця та потерпілого на основі думок фахівців з відповідних проблемних питань, отриманих під час опитування, керуючись компаративно-правовим методом (підрозділ 3.4); *психологічні (спостереження, експеримент, опитування, бесіди тощо), соціологічний та порівняльно-правовий* – для встановлення сучасного стану та перспектив використання інформації щодо особи злочинця (підрозділ 4.1); *методи формальної логіки (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, порівняння, аналогії, моделювання й екстраполяції, висунення наукових гіпотез, попереднього пояснення тощо) та структурно-функціональний діалектичної логіки (принципи та закономірності формування, зміни й розвитку знання, засобів і методів їх отримання та перевірки методів)* – для узагальнення практики й перспектив використання «нетрадиційних методів» у дослідженні особи злочинця (підрозділ 4.2).

Емпіричну базу дослідження становлять аналітичні та статистичні матеріали Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України,

Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції України, Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру за 2014–2019 рр., результати анкетувань суддів, слідчих суддів, прокурорів, експертів (спеціалістів) та слідчих Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Львівської, Одеської, Херсонської, Чернівецької, Чернігівської областей тощо (вибірка – 375 фахівців), думок науковців – викладачів вищих навчальних закладів юридичного профілю (97 фахівців) стосовно особи злочинця як об'єкта криміналістичного дослідження: щодо сучасного стану та перспектив розвитку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням особи злочинця як об'єкта криміналістичного дослідження. Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його наукову новизну та визначають внесок автора в розроблення зазначеної проблематики, є такі положення й висновки:

уперше:

– сформовано наукові основи окремої криміналістичної теорії про зовнішні ознаки й властивості особи злочинця, що спираються на доктринальний аналіз і узагальнення сучасного стану дослідження особи злочинця; визначено основні напрями та методи дослідження; узагальнено та класифіковано комплекс ознак і властивостей особи (соціальних, фізико-біологічних, психологічних), що відображаються в матеріальному середовищі під час вчинення злочину;

– визначено вихідні наукові засади розбудови інтегративної криміналістичної теорії про зовнішні ознаки й властивості особи злочинця, зміст якої становлять системи відповідних знань (учень), що відбивають окремі елементи предмета криміналістики, нерозривно пов'язані між собою та створюють нове (інтегральне) знання; обґрунтовано основні напрями подальшого криміналістичного дослідження особи злочинця як сукупності його соціальних, фізико-біологічних, психологічних якостей і властивостей;

– виокремлено сучасні проблеми й можливості встановлення особи невідомого злочинця, зокрема, можливості використання криміналістичної гомології, ідентифікації людини за ознаками її голосу та іншими компонентами усного мовлення, використання інших джерел інформації про особу (письмова мова; вираз обличчя та очей, вигляд і стан зачіски, ступінь її ускладнення, чистота рук, тіла, запахові сліди, манери, жести, татуювання, інші зовнішні ознаки й аксесуари тощо);

– обґрунтовано авторське визначення поняття «криміналістичний портрет» як методу моделювання особи злочинця; визначено його структуру та складові елементи, відмінність і схожість з поняттями «психологічний портрет», «психологічний профіль», що вживають у науковій літературі; узагальнено типові криміналістичні портрети окремих видів злочинців, зокрема, озброєного злочинця, убивць, гвалтівника, осіб, які публічно вживають чи розповсюджують наркотичні речовини, «комп'ютерного злочинця» тощо, які до цього часу не розроблялися.

– запропоновано конкретні шляхи вдосконалення системи кримінальної реєстрації особи злочинця, зокрема, обґрунтовано необхідність створення нового криміналістичного обліку – картотеки типізованих «криміналістичних портретів» особи невідомого злочинця за особливостями способу та специфіки обставин їх вчинення;

удосконалено:

– розуміння сучасного стану й перспектив роботи з інформацією про особу злочинця, використовуючи сучасні можливості кримінальної реєстрації, криміналістичних обліків та інформаційно-пошукових систем як базових джерел накопичення інформації щодо особи злочинця;

– наукові підходи до розуміння можливостей використання «нетрадиційних вчень» у дослідженні особи злочинця, а саме: фізіогноміки та френології; дактилоскопії та хіромантії (хірогномії, хірології); габітології; локомоції; одорології; скриберології (почеркознавства) та графології; фоноскопії;

набуло подальшого розвитку:

– визначення сучасного стану дослідження проблеми криміналістичного поняття особи злочинця;

– узагальнення особливостей вивчення особи злочинця в традиційних кримінально-правових, психологічних і криміналістичних дослідженнях;

– узагальнення в нових правових реаліях сьогодення особливостей дослідження кореляційних взаємозв'язків особи злочинця та потерпілого з метою встановлення особи невідомого злочинця шляхом визначення його можливих мотивів, особливостей зародження злочинного наміру тощо.

Особистий внесок здобувача. Роботу виконано дисертанткою самостійно. Положення та висновки, що викладені в дисертації та складають її наукову новизну, розроблені авторкою особисто. У співавторстві із В. Г. Лукашевичем опубліковано монографію «Мистецтво здобувати і використовувати початкову інформацію про особу злочинця: від моделювання зовнішнього вигляду та психологічних властивостей до висування і розробки криміналістичних версій щодо кола осіб, причетних до злочину», у якій дисертанткою розроблено загальну концепцію, дослідила мистецтво здобувати і використовувати початкову інформацію про особу злочинця: від моделювання зовнішнього вигляду та психологічних властивостей до висування і розробки криміналістичних версій щодо кола осіб, причетних до злочин. У співавторстві із О. В. Узуною опубліковано наукову статтю «Деякі проблемні питання почеркознавчих досліджень в сучасних умовах нового процесуального законодавства», у якій дисертантка також розробила загальну концепцію статті, дослідила проблемні питання почеркознавчих досліджень у сучасних умовах нового процесуального законодавства. У співавторстві із О. В. Узуною написана стаття «Дослідження взаємозв'язків на шляху пошуку дієвих методів установавання закономірностей розкриття злочинів» дисертанткою розроблена концепція статті, дослідила проблеми взаємозв'язків на шляху пошуку дієвих методів установавання закономірностей розкриття злочинів. У співавторстві із В. Г. Лукашевич, М. В. Деєв, О. В. Узунова,

Д. О. Рудь написана стаття «Modern Law enforcement agencies of Ukraine: reform problems and development prospects», у якій дисертанткою розроблено загальну концепцію, дослідила проблеми реформування та перспективи розвитку сучасних правоохоронних органів України. У співавторстві із П. С. Покатаєв, В. Г. Лукашевич, Т. А. Гришина, І. О. Павленко опубліковано наукову статтю «On the development of the socio-psychological (forensic) portrait of the "Quarantine" criminal», у якій дисертантка також розробила загальну концепцію статті, дослідила проблеми розробки соціально-психологічного (криміналістичного) портрету "карантинного" злочинця. У співавторстві із В. Г. Лукашевич видані тези «Сучасні підходи до криміналістичного дослідження особи злочинця», в яких дисертантці належить авторство щодо висвітлення проблем у сфері використання застосування сучасних підходів до криміналістичного дослідження особи злочинця. У співавторстві із В. Г. Лукашевич видані тези «Щодо витоків та розвитку криміналістичного поняття особи злочинця», в яких дисертантці належить авторство щодо висвітлення проблем у сфері дослідження витоків та розвитку криміналістичного поняття особи злочинця. У співавторстві із М. В. Деєв видані тези «Щодо впровадження профайлінгу в адвокатську діяльність», в яких дисертантці належить авторство щодо встановлення шляхів впровадження профайлінгу в адвокатську діяльність». У співавторстві із В. Г. Лукашевич видані тези «Щодо особи злочинця в нових умовах вчинення та розслідування злочинів із застосуванням інформаційних технологій», в яких дисертантці належить авторство щодо дослідження особи злочинця в нових умовах вчинення та розслідування злочинів із застосуванням інформаційних технологій. У співавторстві із О. В. Узуною «Щодо аналогії причинного зв'язку між діями і суспільно-небезпечними наслідками та взаємозв'язку між точками доступу на мапі за допомогою пристроїв», в яких дисертантці належить авторство щодо встановлення аналогії причинного зв'язку між діями і суспільно-небезпечними наслідками та взаємозв'язку між точками доступу на мапі за допомогою пристроїв. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використовувалися. Наукові положення та результати, які виносилися на захист у кандидатській дисертації здобувачки, повторно на захист не виносяться.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути реалізовані у:

– *правозастосуванні* – практичній діяльності при розгляді кримінальних справ (проваджень), що пов'язані зі встановленням та ототожненням особи злочинця (із використанням нових теоретичних положень та практичних рекомендацій) під час вирішення завдань судового провадження (акт впровадження в діяльність Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 25 травня 2017 р.);

– *науково-дослідній роботі* – як теоретичне підґрунтя для подальших досліджень проблем підвищення ефективності діяльності експертної служби: формуванню нових підходів до огляду місця події, роботи з обліковою

інформацією, висування та виведення наслідків експертних версій (акт впровадження в діяльність НДЕКЦ при УМВС України в Херсонській області від 10 вересня 2016 р.);

– *навчальному процесі* – під час викладання навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Кримінально-процесуальне право» (акт впровадження в діяльність Національної академії прокуратури України від 22 травня 2017 р.); в Університеті митної справи та фінансів (акт впровадження від 30 травня 2017 р.); у Запорізькому національному університеті (акт впровадження від 26 травня 2017 р.); в Інституті права ім. Володимира Сташиса Класичного приватного університету (довідка від 15 вересня 2020 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження апробовано на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, симпозіумах, круглих столах, інтернет-конференціях, науково-практичних семінарах, полі лозі, а саме: «Інформатизація судово-експертної діяльності» (м. Київ, 2012 р.); «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 2012 р.); «Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики» (м. Алушта, 2013 р.); «Актуальні питання судової експертизи та криміналістики» (м. Харків, 2013 р.); «Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки» (м. Запоріжжя, 2014 р.); «Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів» (м. Запоріжжя, 2014 р.); «Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету» (м. Одеса, 2015 р.); «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 2015 р.); «Інформаційне забезпечення розслідування злочинів» (м. Одеса, 2015 р.); «Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Херсон, 2015 р.); «Донецький юридичний інститут: 55 років на теренах освіти і науки» (м. Кривий Ріг, 2016 р.); «Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування» (м. Одеса, 2016 р.); «Інформаційне та науково-методичне забезпечення досудового розслідування та судового провадження» (м. Запоріжжя, 2016 р.); «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 2016 р.); «Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах» (м. Запоріжжя, 2016 р.); «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Запоріжжя, 2016 р.); «Кібернетика в Україні: правові та організаційні питання» (м. Одеса, 2016 р.); «Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства» (м. Івано-Франківськ, 2016 р.); «Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності» (м. Київ, 2016 р.); (м. Запоріжжя, 2016 р.); «Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції» (м. Харків, 2016 р.); «Розвиток правового регулювання у Східній Європі: досвід Польщі та України» (м. Сандомир, Польща, 2017 р.); «Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення прав та свобод людини і громадянина» (м. Запоріжжя, 2107 р.); (м. Одеса, 2017 р.); «Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування» (м. Київ, 2017 р.); «Science and education: trends and prospects : Collection of

scientific articles» (t. New York, 2018); «Європейські перспективи сенсу життя» (м. Запоріжжя, 2018 року); «Протидія злочинності: теорія і практика» (м. Київ, 2018 року); «Теорія і практика судової експертизи і криміналістики» (м. Київ, м. Маріуполь, 2019 року); «Інститут пробації в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку» (м. Київ, 2019 року); «Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи» (м. Запоріжжя, 2019); «The 12th International youth conference “Perspectives of science and education”» (t. New York, 2019); «Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу» (м. Київ, 2019 р.); «Сорок треті економіко-правові дискусії (юридичне спрямування)» (м. Львів, 2019); «Азовські правові читання» (м. Бердянськ, 14-15 травня 2020 р.); «Концептуальні проблеми розвитку сучасної та прикладної науки» (м. Івано-Франківськ. 15 травня 2020 р.); (м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 року); «Юридичні науки : проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 26-27 червня 2020 р.); «Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя» (м. Київ, 18 вересня 2020 р.); «Застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів» (м. Харків, 09 грудня 2020 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 74-х публікаціях, з яких: 3 монографії, 23 статті у наукових фахових виданнях України, 7 статей у наукових виданнях інших держав та 47 наукових доповідей, одна праця, яка додатково демонструє результати дослідження.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із основної частини (вступу, чотирьох розділів, які містять дванадцять підрозділів, та висновків), списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 474 сторінки, з яких основного тексту – 347 сторінок. Список використаних джерел налічує 750 найменувань на 74-х сторінках, 11 додатків викладено на 33-х сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми; вказано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; поставлено мету, завдання, визначено об'єкт, предмет і методологію дослідження; розкрито новизну, наукове й практичне значення одержаних результатів; наведено дані щодо апробації та публікацій.

Розділ 1 «Методологічні засади криміналістичного дослідження особи злочинця» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Історичні витоки представлення особи злочинця в традиційних кримінально-правових і психологічних дослідженнях»* проаналізовано етимологію основних термінів, що вживаються у дослідженні.

Установлено, що впродовж усього розвитку науки дослідники вкладали

різне значення в поняття «особа злочинця». Її розглядали в теологічному значенні й з позиції класичного марксизму, заборони й обмеження за радянських часів; були перекося в біологічний напрям (З. Фрейд) і соціальний (неофрейдизм).

Основними віхами становлення поняття особи злочинця є вчення: італійського лікаря-психіатра та кримінолога Ч. Ломброзо, австрійського професора Г. Гроса; французького вченого А. Бертільона; вітчизняних учених: судового медика та криміналіста М. С. Бокаріуса (його головна наукова праця «Довідковий підручний альбом для працівників карного розшуку і міліції при складанні словесного портрета», 1924 р.), І. М. Якімова та І. П. Крилова, а також окремі дослідження Р. С. Белкіна, Т. В. Варфоломєєвої, А. І. Вінберга, І. О. Возгіна, Ю. Г. Корухова, М. І. Порубова, М. П. Яблокова. На сучасному етапі проблемам ототожнення особи приділяли увагу такі українські вчені, як: В. Д. Басай, В. П. Бахін, В. Г. Гончаренко, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Кліменко, О. А. Кіріченко, В. С. Кузьмічов, В. Т. Нор, М. В. Салтєвський, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський.

Докладно розглянуто основні історичні етапи становлення та розвитку теорії й практики встановлення особи злочинця в різні періоди розвитку людства як складової знань стосовно злочинів, що вчинялися, та тодішніх знань щодо засобів боротьби із цим антисоціальним явищем, які в подальшому сформували систему криміналістичних знань.

Констатовано, що особа є відкритою соціальною, фізико-біологічною та психологічною системою найвищого рівня складності, здатною на малоймовірні реакції на зовнішні подразники й у цьому сенсі від них незалежну.

Враховуючи, що до цього часу немає окремої узагальнюючої праці, присвяченої історії розвитку вчень про особу злочинця, тоді як адекватне її розуміння сприятиме швидкому встановленню особи злочинця, його ідентифікації, пізнання природи мотивів його поведінки з метою застосування відповідних тактичних засобів тощо, таке дослідження є особливо актуальним.

У підрозділі 1.2 «Узагальнення типологічних (визначальних) характеристик рис і особливостей особи злочинця в криміналістиці», наголошується, що все розмаїття властивостей особи в різних галузях знань створює передумови їх певного узагальнення й типології для використання у визначенні характерних рис і особливостей особи злочинця в криміналістиці.

Тому, досліджуючи вчення про особу злочинця, криміналістика змушена спиратися на теоретичні і практичні положення широкого спектра наук. Зокрема, особу злочинця було досліджено крізь призму філософії, соціології, педагогіки, біології, генетики, психології та психопатології, юридичної психології, психіатрії, теорії кримінального права, кримінології, пенітенціарної теорії, кримінального процесу, криміналістики правових системах зарубіжних країн та країн пострадянського простору тощо.

На цій основі зроблено методологічно важливий висновок, що досі немає загальноприйнятого його визначення, яке б претендувало на всебічність

і повноту. Традиційно наука криміналістика вивчає особу злочинця з різних позицій, а саме як: елемент криміналістичної характеристики злочину; об'єкт і суб'єкт тактичної взаємодії під час розслідування злочинів; поведінку злочинця під час вчинення злочину (механізм і спосіб вчинення), який містить органічно взаємопов'язані елементи внутрішньої (психічної) та зовнішньої (фізичної) діяльності. Такі знання особливостей особи злочинця спрямовані на розробку практичних рекомендацій з ефективного планування й організації розслідування злочинів.

У підрозділі 1.3 «Сучасні наукові підходи к дослідженню особи злочинця» подано критичний аналіз традиційних криміналістичних здобутків і сучасного стану анонсованої проблеми, що дало змогу зробити певні висновки. Так, традиційні методи розслідування вже не відповідають сучасним способам вчинення й приховування злочинів, що потребує нових узагальнень для розробки дієвих криміналістичних рекомендацій.

Установлено, що в криміналістиці, слідчій і судовій практиці відомості про властивості та ознаки злочинця зараз використовують дуже обмежено, лише як орієнтуючу інформацію, при складанні словесного портрета, проведенні слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій для отримання суб'єктивних відображень спогадів свідків-очевидців.

Констатовано, що за умов сучасного розвитку науки криміналістики та інтенсивного залучення (інтегрування) у її теорію нових знань із суміжних наук, ще не існує однозначного підходу до сучасного розуміння особи злочинця, незважаючи на те, що опубліковано багато праць на цю тему. На сьогодні особу злочинця не розглядають як центральний елемент у криміналістичних вченнях. Хоча традиційно важливе (визначальне) місце в криміналістичних рекомендаціях з розслідування окремих видів злочинів посідають їх типізовані криміналістичні характеристики, складовою яких є характеристики особи злочинця та потерпілого.

Зазначено, що чинне кримінальне процесуальне законодавство, існуючі нормативні документи безпосередньо не регламентують діяльності зі складання криміналістичних портретів та їх використання в правоохоронній діяльності. Тому відзначено, що комплексне дослідження теоретичних і прикладних проблем установлення та ототожнення особи злочинця є актуальним, таким, що відповідає сучасним викликам практики.

З метою збору емпіричного матеріалу для дослідження застосовано систему методів конкретно-соціологічних досліджень. Зокрема, проведено опитування слідчих, прокурорів, суддів, слідчих суддів, експертів (спеціалістів), поліцейських та викладачів вищих навчальних закладів з десяти областей України на основі спеціально розробленої цільової анкети.

Отримані результати дали змогу виявити рівень загальної обізнаності особового складу служб правоохоронних органів з окресленою проблематикою, стан справ з використанням знань про особу злочинця в правоохоронній діяльності, про особливості роботи з такою інформацією на практиці, про відповідний зарубіжний досвід та розробити пропозиції щодо

вдосконалення використання цієї інформації.

Розділ 2 «Формування окремої інтегративної криміналістичної теорії про особу злочинця» містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1 *«Вихідні наукові засади розбудови окремої інтегративної криміналістичної теорії про особу злочинця»* розглянуто доцільність та можливість узагальнення раніше проведених досліджень зовнішніх ознак і властивостей особи злочинця за єдиною методологічною основою окремої інтегративної криміналістичної теорії, що запропонована.

Подальше дослідження ґрунтується на усталеній методологічній основі, що криміналістика – це інтегративна наука, виникнення якої зумовлено впровадженням досягнень природничо-технічних наук у практику боротьби зі злочинністю. Методи таких наук як фізика, хімія, біологія, психологія, медицина, генетика, антропологія, математика, кібернетика, менеджмент, логіка, соціологія, педагогіка тощо, уже пристосовано до виявлення слідів злочину й отримання інформації з метою кримінального судочинства.

Узагальнено та проаналізовано відмітні риси інтеграції сучасної науки, що притаманні й криміналістиці. Для прикладу наведено низку окремих вчень, що вдало виконують свої функції в певних галузях знань та мають перспективу подальшого розвитку й вдосконалення для вирішення завдань, які стоять перед криміналістикою (гомеоскопія (або гомологія), дактилоскопія, дерматогліфіка, габітологія (або габітоскопія), скриберологія (почеркознавство), авторознавство, криміналістична одорологія тощо.

Зазначене є ключовим у розумінні розроблюваної окремої інтегративної криміналістичної теорії. Її об'єктом є закономірності, пов'язані з утворенням (виникненням) відображень, які містять інформацію щодо зовнішніх ознак і властивостей особи злочинця та закономірностей виявлення, збирання, оцінювання й використання цієї інформації в практиці розслідування злочинів.

У підрозділі 2.2 *«Доктринальне уявлення щодо окремої криміналістичної теорії про особу злочинця»* будувалося на узагальненні ґрунтовної теоретичної та фактологічної основи напрацювань попередників у спробі створити окремі криміналістичні теорії: "криміналістичне вчення про навички", "криміналістичне вчення про спосіб вчинення злочину", або певного узагальнення напрацювань попередників і формування самостійного (окремого) "криміналістичного вчення про особу злочинця", у якому мова йшла, в першу чергу, стосовно обвинуваченого на попередньому слідстві.

Зазначено, що традиційно окрема галузь криміналістичної техніки (габітоскопія) вивчає систему теоретичних положень про зовнішні ознаки людини та сукупність методів, науково-технічних засобів, що забезпечують збирання, дослідження й використання цих ознак для ототожнення особистості. Вона зосереджує увагу на суто практичному аспекті застосування цих знань. Визначено, що такий підхід, хоча й має значущу методичну (практичну) спрямованість, дещо обмежує можливості застосування сучасної методології до певного переосмислення й розвитку відомих і свого часу критикованих (не завжди обґрунтовано) як «ненаукових» або «псевдонаукових» методів на

кшталт хіромантії, фізіогноміки, графології тощо.

Поділяючи та розвиваючи думку М. В. Салтевського, запропоновано розглядати проблему в більш широкому аспекті: особа як об'єкт взаємодії та слідоутворення під час вчинення злочину лишає велику кількість відображень своїх властивостей, якостей і ознак, які залишаються в матеріальному середовищі та слідах пам'яті людей («ідеальних» слідах), які певним чином стикалися з подією злочину (потерпілі, очевидці, свідки, співучасники тощо). У цьому плані проаналізовано властивості особи, що відображаються в матеріальному середовищі під час вчинення злочину в матеріальних слідах, які відображають зовнішні ознаки особи та отримання інформації з «ідеальних» відображень – слідів пам'яті, що містять відомості щодо злочинця й обставин злочину.

Тому їх об'єднувати має виражена інтегративна теорія, що узагальнює (синтезує) та систематизує на основі криміналістичної методології дані різних суміжних наукових дисциплін: соціології, статистики, соціальної та юридичної психології, кримінології тощо, – встановлює між ними причинні, наслідкові, субординаційні та інші зв'язки, визначає загальні (узагальнені) підходи до їх тлумачення й застосування.

Саме в її межах були переглянуті та набути нового інтегрального значення й по-новому інтерпретовані окремі відомі як традиційні, так і «нетрадиційні вчення (знання)», що відображають криміналістичну інформацію щодо зовнішніх ознак і властивостей людини зокрема, габітологія, локомоція, скриберологія, судове почеркознавство, авторознавство, графологія, фоноскопія, одорологія, дактилоскопія, хіромантія, фізіогноміка, краніоскопія, френологія тощо. Саме вони становлять предметну область цієї окремої криміналістичної теорії.

Таким чином, зміст інтегративної криміналістичної теорії про зовнішні ознаки й властивості особи злочинця становлять системи відповідних знань (учень), що відбивають окремі елементи предмета криміналістики, які нерозривно пов'язані між собою та створюють нове (інтегральне) знання.

У підрозділі 2.3 «Критичний аналіз окремих наукових підходів к дослідженню особи злочинця» розглянуто та узагальнено окремі підходи до наукових досліджень щодо особи злочинця, які спираються на здобутки в різноманітних галузях людських знань; особливу увагу приділено дослідженням у галузі правових наук і юридичної практики.

Докладно проаналізовано можливості використання криміналістичної гомології (за визначенням В. О. Образцова), що пов'язана з вивченням людей як структурних елементів системи реалізації та відображення досліджуваних у кримінальному судочинстві подій. Зазначено, що криміналістична гомологія рекомендує підходити до кожної людини, від якої можуть бути отримані корисні відомості, розглядаючи її з трьох позицій. По-перше, як особистості; по-друге, як елемента системи досліджуваної події й процесу її відображення; по-третє, як слідоутворюючого й одночасно слідосприймаючого об'єкта. Це дає змогу зробити важливий методологічний висновок, що в людині інформативно

все: думки, душевні спонуки, тіло, супутні речі, форми, особливості прояву активності та багато іншого, що пов'язано з її сутністю, сферами, видами, напрямками її реалізації.

Установлено, що для особи, яка є учасником правовідносин у кримінальному провадженні, первинним є слово й те, що закладено в його зміст. Проте, він є й носієм не менше значущої інформації іншого типу – невербальної. Звідси й випливає можливість, що практикується в кримінальному судочинстві, – ідентифікації людини за ознаками її голосу та іншими компонентами усного мовлення, а також можливість розпізнавання тих чи інших сторін і цілісної характеристики її внутрішнього світу. У цьому процесі суттєво все: дикція, акцент, тембр голосу, смислова (змістовна) частина мовлення, його словесне оформлення, структура, логіка висловлювання тощо. Висновки ґрунтуються на відзначені психологами (А. Штангл) закономірні зв'язки якостей особистості з особливостями голосу, форми, будови й змісту усного мовлення.

У контексті досліджуваної проблеми проаналізовано й інші джерела інформації про особу: письмова мова; вираз обличчя та очей, вигляд і стан зачіски, ступінь її ускладнення, чистота рук, тіла, запахові сліди, манери, жести, татуювання, інші зовнішні ознаки й аксесуари.

Зроблено висновок, що розшифровку та аналіз отриманої інформації потрібно виконувати з дотриманням низки принципово важливих правил. Зокрема, визначальними серед них є положення про необхідність розглядати різні види інформаційних сигналів у комплексі та взаємозв'язку, а також, враховувати особливості ситуації, в якій реалізується активність особи з інформаційного спілкування.

Зазначено, що, по-перше, у предмет традиційного криміналістичного пізнання, аналізу та оцінювання при гомологічних дослідженнях включають криміналістичні юридично значущі сліди; по-друге, певна частина інформації, носієм якої є підозрювані, обвинувачені, потерпілі, свідки, може бути отримана безпосередньо від самої особи мовним чи іншим способом. Водночас у кримінальному провадженні реалізуються й інші шляхи збирання гомологічної інформації з використанням найрізноманітніших методів і прийомів пошуку носіїв інформації, отримання, фіксації, аналізу, оцінювання, передачі та використання отриманих даних. У їх коло входять як традиційні (спостереження, ідентифікація, моделювання, розпитування тощо), так і нові прийоми й методи, що являють собою більш ефективні модифікації методів, котрі раніше застосовували, або які відображають принципово новий рівень знання й колись невідомі можливості.

Розділ 3 «Пізнавальні засоби окремої інтегративної криміналістичної теорії про особу злочинця» складається із чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Встановлення особи невідомого злочинця: проблеми та можливості»* проаналізовано та визначено проблеми й можливості застосування сучасних науково-технічних засобів у встановленні особи невідомого злочинця, що відповідає викликам практики розслідування

кримінальних правопорушень і перспективним напрямом роботи з криміналістично значущою інформацією.

Наголошено, що орієнтуюче значення для побудови моделі злочинця має типовий образ – уявлення про те, як виглядає сучасна людина. Конкретизація, структурування, визначення елементного складу окремих блоків ознак здійснюються на підставі криміналістичних описів і узагальнень, типових характеристик злочинця (словесний, психологічний портрет тощо), розглядають його з погляду зовнішніх ознак і внутрішнього змісту, як матеріальний елемент навколишнього світу, особистість, слідоутворюючий і слідосприймаючий об'єкт. Констатовано, що ефективність реалізації пошукової моделі залежить не стільки від повноти її інформаційного наповнення (кількості відображених у ній ознак), скільки від пошукової, відмінної (унікальної), значущості її окремих ознак.

Спираючись на поняття моделювання як загальнонаукового методу, який використовують у криміналістиці для вивчення окремих матеріальних об'єктів, наприклад, предметів зі слідами, спеціально виготовленими для цієї мети, а також для вивчення процесів різної складності, зокрема механізму слідоутворення в різних технологічних процесах тощо. Розроблено технологію (алгоритм) створення й використання моделі особи невідомого злочинця вже під час огляду місця події, що складається із семи послідовно виконуваних етапів: 1) підбір і перевірка необхідних науково-технічних засобів, запрошення відповідного фахівця; 2) виявлення матеріальних джерел інформації про особу невідомого злочинця; 3) виявлення «ідеальних» джерел інформації про особу невідомого злочинця – опитування свідків, очевидців, потерпілих; 4) отримання з виявленого – матеріальних і «ідеальних» слідів (джерел) – якісно-кількісної інформації; 5) фіксування відповідним чином виявлених слідів і отриманої інформації; 6) складання криміналістичного портрета особи невідомого злочинця; 7) заповнення відповідних форм (з реквізитами ідентичної існуючої інформаційно-аналітичної системи) і відправлення до НДЕКЦ (інформаційний центр) для аналітичної обробки, дослідження й оцінювання зібраної інформації, уточнення (поповнення) інформаційної моделі особи невідомого злочинця.

Така модель, будучи процесом відбору, аналізу й узагальнення в одне ціле необхідної, ситуаційно розрізненої інформації, покликана сприяти встановленню особи невідомого злочинця на ранніх стадіях досудового розслідування.

У підрозділі 3.2 «Криміналістичний портрет злочинця: поняття та методика його складання» проаналізовано засадничі передумови формування поняття «криміналістичний портрет особи злочинця» й розроблено на цій основі методики його складання.

Виокремлено три стадії (етапи) створення (формування) інформаційної моделі «криміналістичного портрета» залежно від джерел і повноти отриманої інформації. Так, на першому етапі така інформаційна модель складається з передбачуваної (прогнозованої) інформації, що потребує перевірки. На

другому етапі ця модель доповнюється достовірними (позитивними) знаннями про ознаки шуканого суб'єкта. Вона формується на підставі показань потерпілих, очевидців злочину, інших даних. На третьому етапі створюють комбіновану модель, яка містить у собі вже отримані достовірні дані (інформацію) щодо одних і передбачуване знання стосовно інших властивостей та прикмет злочинця.

Констатовано, що зарубіжні та вітчизняні автори по-різному називають таку модель особи злочинця («профіль злочинця», «психологічний портрет», «психологічний профіль» тощо). Обґрунтовано, що назва «криміналістичний портрет» точніше передає його зміст, ніж «психологічний профіль» або «психологічний портрет». Тим більше, що структура «психологічного портрета» виходить за межі «внутрішніх психологічних властивостей, а також поведінкових ознак людини».

Виявлено, що джерелами побудови «криміналістичного портрета» на етапі проведення першочергових слідчих та оперативно-розшукових дій за відсутності підозрюваного для визначення кола осіб, причетних до їх вчинення, можуть бути будь-які матеріально фіксовані чи «ідеальні» сліди-відображення, а також інформація, отримана при дослідженні жертви, за умови її наявності.

Зазначено, що складання «криміналістичних портретів» доцільно проводити не хаотично, а за чітким алгоритмом, який дає змогу систематизувати одержану інформацію для досягнення ефективності та послідовності в проведенні роботи.

Запропоновано структурно-логічну схему (алгоритм) побудови «криміналістичного портрета», яка складається з відповідних розділів: 1) безпосереднє спостереження, вивчення та розпізнання матеріально фіксованих носіїв обстановки місця події (об'єктів живої й неживої природи); 2) виявлення та дослідження «ідеальних» слідів-відображень (суб'єктивні образи, мисленнєві копії матеріальних речей, фактів, подій, проміжків часу, збережених у пам'яті людини (свідка, очевидця, потерпілого)); 3) розумова діяльність слідчого із залученням відповідних спеціалістів; 4) опис властивостей особи та їхнє закріплення на основі даних, одержаних у результаті дослідження джерел інформації, що доцільно виконувати не в описовій формі, а шляхом заповнення відповідно розробленої статистичної форми; 5) таку саму методику опису властивостей особи застосовують і під час взяття її на кримінальний облік (реєстрацію).

Запропоновано створення окремого виду криміналістичного обліку – картотеку криміналістичних портретів, що є напрямом удосконалення системи криміналістичних обліків.

Обґрунтовано криміналістичний портрет особи злочинця розуміти як систему відомостей про соціальні, фізико-біологічні та психологічні властивості, яка індивідуалізує особу і є результатом комплексного аналізу інформації, зафіксованої на тих чи інших носіях інформації.

Для наочності розглянуто типовий криміналістичний портрет особи

озброєного злочинця і на цій основі накреслено шляхи використання цих відомостей як орієнтуючої інформації, що дозволяє визначити коло осіб, причетних до вчинення злочину, з подальшим їх ототожненням.

З метою розробки методики складання «криміналістичного портрета» запропоновано використовувати досвід зарубіжних країн зі створення тривимірної комп'ютерної моделі особи невідомого злочинця, яка ґрунтується на методі еволюційного морфінгу (трансформації).

У підрозділі 3.3 «Розробка типових криміналістичних портретів окремих видів злочинців» розглянуто та досліджено за допомогою методу профайлінга напрямки та методики розробки типових криміналістичних портретів: нової генерації (покоління осіб з) українських злочинців у сфері комп'ютерних злочинів; особи злочинця "політика"; портрету "карантинного" злочинця; учасника збройних конфліктів, особи, яка вчиняє насильство в сім'ї тощо.

Для наочності виокремлено та детально проаналізовано «типовий криміналістичний портрет озброєного злочинця» і на цій основі намічено шляхи використання цих відомостей як орієнтуючої інформації, що дає змогу визначити коло осіб, причетних до вчинення злочину, з подальшим їх ототожненням.

Використовуючи розроблені методичні підходи, окреслено визначальні особистісні характеристики та складено типові «криміналістичні портрети» окремих видів злочинців (особи злочинця у вбивствах, злочинця-гвалтівника, особи, яка публічно вживає чи розповсюджує наркотичні речовини, «комп'ютерного злочинця» (який вчиняє злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку тощо), орієнтуючись на можливість та доцільність у подальшому створення відповідних криміналістичних обліків, об'єднаних у сучасні інформаційно-пошукові системи.

У підрозділі 3.4 «Напрями встановлення кореляційних зв'язків особи злочинця та потерпілого» розглянуто основні типові криміналістичні характеристики особи злочинця та потерпілого й на цій основі запропоновано деякі шляхи встановлення кореляційного взаємозв'язку між ними.

Зазначено, що оскільки потерпілою є особа, якій злочином заподіяно моральної, фізичної або майнової шкоди, для її психологічного стану часто характерні «обвинувальний» ухил, перебільшення збитку й вини злочинця, депресія, сором, образа тощо. Багато потерпілих відчувають почуття тривоги, страху перед можливою помстою злочинця.

Установлено різний характер відносин між потерпілим і злочинцем. Відзначено, що в діях злочинця спостерігається певна вибірковість, що свідчить про взаємозв'язок між особливостями особи потерпілого й злочинця. Більше того, наявність та характер зв'язків і відносин між жертвою та злочинцем впливають на мету, мотив, місце, час, способи вчинення й приховування злочинів, зумовлюючи їх специфіку. Психологія конфлікту злочинець – жертва може набувати різних форм. Причому для жертви злочину

до злочинної події характерна та чи інша поведінка. Залежно від ролі потерпілого (жертви) у ході реалізації злочинного наміру проаналізовано кілька видів типової поведінки з боку жертви злочину.

Наголошено, що в кожному випадку вчинення злочину і з'ясування його причинного комплексу необхідно встановити, через які саме вчинки потерпілого і в якому саме напрямі конкретна життєва ситуація впливала на злочинця, зокрема створювала сприятливі умови для його негативних вчинків.

Серед низки питань механізму злочинного прояву, пов'язаних із поведінкою потерпілого, у ході дослідження з'ясовано якості потерпілого, що робили його більш уразливим для злочинця; міру залежності від цих якостей процесу створення умов, сприятливих для формування криміногенної орієнтації та мотивації; ознаки й властивості потерпілого, які сприяли опредмечуванню мотиву вчинення конкретного злочину в такий спосіб, що об'єктом злочинного посягання став саме потерпілий; дії (вчинки) потерпілого, які об'єктивно або в уявленні особи, що мала намір вчинити злочин, свідчили про активне сприяння потерпілого прийняттю рішення про його вчинення та його реалізації.

Спираючись на дослідження кримінологів, виявлено типові ситуації поведінки потерпілого. Установлено, що чим значніша роль поведінки потерпілого в акті злочину, тим менш інтенсивна антисоціальна орієнтація особи злочинця. У злочинах проти особи така залежність виявляється найбільш яскраво, тому що в психологічному механізмі вчинення злочину велике значення мають емоції злочинця, що іноді досягають ступеня афекту, оскільки вплив потерпілого сприймається ним крізь призму особистої значущості. Особливо це виявляється в разі, коли злочини проти особи вчиняють особи, які пов'язані з потерпілими родинними, службовими, інтимними та іншими близькими стосунками, і злочин, як правило, є кінцевою фазою конфлікту, що виник у результаті цих відносин.

Доведено, що вивчати особу потерпілого необхідно як традиційними методами (спостереження, бесіда, аналіз документів, узагальнення незалежних характеристик, за допомогою використання звукозапису, відеозйомки, відеозаписів спостереження тощо), так і специфічними («нетрадиційними»), наприклад методиками, розробленими на основі таких вчень, як фізіогноміка, дерматогліфіка, френологія, краніоскопія, дактилоскопія та хіромантія (хірогномія, хірологія), габітологія, локомоція, одорологія, скриберологія (почеркознавство), авторознавство та графологія, фоноскопія тощо.

Підсумовано, що потерпілого й злочинця під час розслідування злочину потрібно розглядати системно як соціальних осіб, фізико-біологічні істоти та психологічні особистості, які пов'язані одна з одною певними кореляційними взаємозв'язками; враховувати особливості поведінки потерпілого, встановлення характеру яких і є завданням слідчого під час розслідування злочину та ототожнення особи невідомого злочинця.

Розділ 4 «Сучасні можливості та перспективи застосування новітніх наукових знань про особу злочинця» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Сучасний стан та перспективи використання інформації щодо особи злочинця» проаналізовано значення цієї роботи не тільки для повного, всебічного та об'єктивного розслідування кримінального провадження й обґрунтованого призначення покарання, а і як передумови здійснення попереджувальної (профілактичної) роботи із запобігання злочинам, успішного застосування основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, а також забезпечення законних прав та інтересів цієї особи.

Констатовано, що в цій роботі пріоритетного значення набуває криміналістичне дослідження не тільки фізичних і біологічних, а й соціальних властивостей і ознак людини, які характеризують людину як особистість на рівні індивідуальної й суспільної свідомості, її ставлення до закону, суспільства, сукупності моральних і етичних цінностей.

Зазначено, що з дослідженням соціальних властивостей особи нерозривно пов'язано питання про встановлення ступеня її суспільної небезпечності, яке суттєво впливає на вирішення питання про обрання до обвинуваченого запобіжного заходу під час попереднього розслідування та визначення судом виду й міри кримінального покарання підсудного. Завдання виправлення та перевиховання засудженого значною мірою залежить від можливості використання представниками ВТУ інформації про обставини, що характеризують особу засудженого.

Визначено, що свого часу з метою фіксації інформації про особу обвинуваченого, отриманої слідчим під час розслідування, у кримінальних провадженнях щодо заарештованих обвинувачених було запроваджено спеціальну анкету. Проте, як свідчить практика, це не дало позитивних результатів, бо більшість слідчих ставляться до цієї вимоги формально або взагалі не виконують її.

За кордоном інформацію про індивідуальні властивості особи, яка вчинила злочин, широко використовують правоохоронні органи для кримінологічного прогнозування її майбутньої поведінки як під час відбування покарання, так і після звільнення.

Важко переоцінити важливість такої інформації для слідчого під час розслідування злочину, вчиненого особою, яка вже була засуджена та відбувала покарання.

За наявності інформації про індивідуальні властивості підозрюваного чи обвинувачуваного слідчий швидше встановить з ним психологічний контакт, повно та всебічно дослідить усі обставини справи, спрогнозує можливу реакцію та поведінку підслідного під час виконання слідчих дій.

Отже, потреби практики ставлять на порядок денний питання про необхідність удосконалення наявних форм криміналістичного обліку шляхом відображення в них інформації про індивідуальні ознаки, риси та властивості особи злочинця з метою її подальшого використання для виконання завдань кримінального провадження, виправлення й ресоціалізації засуджених, їх адаптації після звільнення, запобігання злочинам.

З цієї метою, як передумовою оптимізації роботи з інформацією про особу злочинця, пропонується створення єдиної уніфікованої форми обміну відомостями про злочини, накопичення первинної бази даних, звернення до якої давало б змогу своєчасно перевірити зацікавленим співробітникам можливість вчинення аналогічних злочинів та інших пов'язаних із ними злочинів, провадження щодо яких вони розслідують, виявити серії таких злочинів, групову належність, об'єднати зусилля для розслідування.

У підрозділі 4.2 «Узагальнення практики й перспективи використання «нетрадиційних методів» у дослідженні особи злочинця» проаналізовано можливість і доцільність використання в сучасних умовах для дослідження особи злочинця знань та методів фізіогноміки, френології, хіромантії (хірогномії, хірології), габітології, локомоції, одорології, скриберології, графології, фоноскопії тощо.

Розглянуто методи, які не завжди сприймає традиційна наука, при цьому вони дають змогу за зовнішнім виглядом та діями людини визначити її характер, почуття й здібності. Зазначено, що в криміналістиці та слідчій практиці відомості про властивості й ознаки злочинця зараз використовують дуже обмежено. Тому перспективним є вдосконалення зазначених «нетрадиційних» знань, учень і методів дослідження властивостей та ознак особи злочинця з використанням сучасних технічних засобів і методик виявлення криміналістично значущих відомостей, які будуть інформативними, індивідуальними, динамічними і можуть бути використані при розслідуванні злочинів та встановленні особи злочинця.

Такий стан справ спонукав розробити окрему методику криміналістичного дослідження властивостей та ознак людини для встановлення ідентифікаційної значущості кожної з властивостей і ознак людини, виявлення кореляційних залежностей між ними, у тому числі на основі використання «нетрадиційних» для класичної науки криміналістики теорій тощо. А в перспективі запропоновано створення відповідної бази криміналістичних обліків і забезпечення накопичення в них даних для постійного функціонування комп'ютерної системи підтримки дослідження властивостей та ознак осіб, причетних до вчинення злочинів, у тому числі виявлених за допомогою нового «нетрадиційного» інструментарію.

У науці існує великий пласт знань, які заслуговують серйозної уваги, але виходять за межі класичної науки криміналістики. Проте вони можуть відіграти певну роль – умовної «відправної точки» під час висунення й розробки криміналістичних версій, побудови психологічної моделі особи невідомого злочинця та його пошуку під час початкового етапу кримінального провадження.

За таких умов, розробка та застосування нових наукових, дієвих підходів до розслідування злочинів буде відповідати викликам слідчої практики, новій філософії кримінального процесу та оновленій методології сучасної криміналістики.

Подальше дослідження ґрунтується на тому, що криміналістика – це

особлива інтегративна наука. На сьогодні науковцями виявлено відмітні риси інтеграції сучасної науки, що притаманні й криміналістиці. Це, по-перше, взаємопроникнення структурних елементів різних галузей знання, що супроводжується зростанням їх узагальненості та комплексності, ущільнення організованості; по-друге, розширення евристичних і гносеологічних можливостей знання, коли взаємодія різних наукових дисциплін здатна дати несподівані результати, наштотхнути на принципово нові ідеї; по-третє, підвищення рівня теоретичного знання і внутрішньо пов'язана з ним його діалектизація; по-четверте, у процес інтеграції наукового знання все активніше залучаються соціальні та гуманітарні науки, тоді як у минулому сфера прояву відповідних тенденцій обмежувалася майже виключно природничими науками.

Зазначені риси виявляються в зростанні абстрактності теорій і наукових понять, пов'язаних найчастіше з втратою наочності багатьох досліджуваних об'єктів, формуванням безлічі загальнонаукових понять, що аж ніяк не є свідченням відриву їх від дійсності, від проникнення в сутність об'єктів, навпаки, сучасний понятійний апарат наук, що відрізняється дедалі більшим ступенем абстрактності, дає змогу відображати дійсність повніше.

Спираючись на зазначене, розглянуто низку вчень, що вдало виконують свої функції в певних галузях знань та можуть виявитися придатними для вирішення завдань, які стоять перед криміналістикою.

Зокрема, проаналізовано, що криміналістична інформація про особу злочинця може бути отримана з використанням таких учень, що традиційно належать до розділів криміналістичної техніки: гомеоскопії (або гомології), дактилоскопії, дерматогліфіки (досліджує сліди пальців, долонь і боку кистей рук та стоп людини); габітології (або габітоскопії) (вивчає зовнішні ознаки людини та сукупність методів і науково-технічних засобів їх дослідження й використання для ототожнення особи); скриберології (почеркознавства) (досліджує закономірності формування письмової мови та почерку й розробляє методики їх дослідження як носіїв інформації про індивідуальність людини); авторознавства (вивчає умови й закономірності мовної поведінки людини, що зумовлює індивідуальність її письмового та усного мовлення, розробляє методи встановлення їх автора); криміналістичної одорології (розрізняють також за напрямками медичну та психологічну одорологію) (система знань про запахи й носіїв запаху, а також науково обґрунтованих прийомів, технічних засобів, рекомендацій з виявлення, аналізу, вилучення та зберігання запахових слідів з метою подальшого їх використання в кримінальному провадженні).

Окремі вчення, зокрема графологія (згідно з якою існує стійкий зв'язок між почерком і індивідуальними рисами особистості); фізіогноміку (визначення типу особистості людини, її душевних якостей, властивостей і стану здоров'я, виходячи з аналізу зовнішніх рис обличчя і його виразу); френологія (установлюється зв'язок психіки людини й будови поверхні її черепа); хірософія (хіромантия або хірогномія, чи хорологія, чи пальмістрія) (яка вивчає зв'язок форми рук і папілярних та особливо флексорних ліній, а

також горбків на долоні з характером, фізичними даними й людською долею, а також з тілесними та душевними якостями людини).

Ці вчення офіційна криміналістика на сучасному етапі її розвитку не завжди схвалює. Проте й серйозних наукових досліджень стосовно спростування науковості (ненауковості) цих підходів вітчизняні криміналісти не проводили.

Водночас їх критичне переосмислення та застосування разом з уже достатньо апробованими рекомендаціями науки криміналістики допоможе виявити й дослідити, крім традиційних «слідів злочину», особливі індивідуальні прикмети (ознаки) невідомого злочинця, адекватно їх описати з метою звуження кола розшукуваних осіб і їхньої ідентифікації в подальшому.

У цьому напрямі доцільно переглянути усталені криміналістичні рекомендації початку досудового розслідування, коли за браком вихідної інформації про вчинений злочин і особу невідомого злочинця потрібен новий інструментарій (методики та технології) дослідження місця події, роботи з джерелами вербальної й невербальної інформації.

Таким чином, інтеграція нових знань відповідає загальній тенденції пристосування криміналістикою для потреб кримінального провадження даних різних наукових теорій (учень), які «в перетвореному вигляді» стають частиною змісту криміналістичної науки.

У подальшому ці знання можуть слугувати підґрунтям побудови нових наукових теорій.

За своїм характером вони будуть дещо відрізнятися від традиційних, що відображає одну з відмінних рис будь-якої справжньої наукової теорії – постійно розвиватися, змінюватися, уточнюватися й оновлюватися якісно та кількісно під впливом науково-технічної революції й інтеграційних процесів, які відбуваються в суміжних галузях знань.

Прикладом такої нової криміналістичної теорії може слугувати окрема криміналістична теорія про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне системне узагальнення та нове вирішення конкретної наукової проблеми, яка полягає в обґрунтуванні та розробці теоретико-методологічних і методично-прикладних засад дослідження особи злочинця на підґрунті розробленої окремої криміналістичної теорії. Обґрунтовано та висвітлено такі основні положення, висновки й рекомендації, що мають теоретичне і практичне значення.

1. Установлено, що поняття «особа злочинця» впродовж усього розвитку науки досліджувалася з різних позицій, проте досі немає загальноприйнятого його визначення, яке б претендувало на всебічну характеристику особи. Виявлено, що відомості про особу злочинця широко застосовують і в розділах криміналістики для планування організації розслідування злочинів, тактики взаємодії при

підготовці та провадженні окремих слідчих (розшукових) дій, негласних (розшукових) слідчих дій, встановлення психологічного контакту тощо.

2. Проаналізовано та узагальнено особливості пізнання особи злочинця в традиційних кримінально-правових, психологічних і криміналістичних дослідженнях. Зроблено висновок, що, розглядаючи вчення про особу злочинця, криміналістика змушена спиратися на теоретичні й практичні положення широкого спектра наук: філософії, соціології, педагогіки, біології, психології, юридичної психології, психіатрії, кримінального права, криминології, кримінального процесу тощо. Ці знання властивостей особи в різних науках створюють передумови їх певного узагальнення та типології для використання у визначенні характерних рис і особливостей особи злочинця в криміналістиці. Тому недостатність інформації про осіб, які вчинили злочин, на початковому етапі розслідування компенсується наявністю узагальнених даних про потенційні типи можливих злочинців, що відповідають обставинам розслідуваного діяння. Ці відомості дають змогу висувати версії про безпосередніх виконавців і співучасників злочину, механізм вчинення злочину, можливі місця їхнього перебування, збереження знарядь і предметів злочину, дії з приховування слідів злочину тощо. Дані про діяльнісні технології включають у себе відомості про типові ознаки кримінальної поведінки суб'єктів до, під час та після вчинення злочину.

3. Проведено доктринальний аналіз та визначено сучасні наукові підходи до дослідження особи злочинця. Критичний аналіз традиційних криміналістичних здобутків і сучасного стану досліджуваної проблеми дав змогу зробити висновок, що традиційні методи розслідування вже не відповідають існуючим способам вчинення й приховування злочинів, що потребує нових узагальнень, для розробки дієвих криміналістичних рекомендацій. У цьому плані визначено основні напрями та методи дослідження. Узагальнено й класифіковано комплекс ознак і властивостей особи: соціальних, фізико-біологічних, психологічних, – що відображаються в матеріальному середовищі під час вчинення злочину.

4. Визначено вихідні наукові засади розбудови інтегративної криміналістичної теорії про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця, зміст якої становлять системи відповідних знань (учень), що відбивають окремі елементи предмета криміналістики, нерозривно пов'язані між собою та створюють нове (інтегральне) знання.

5. Критично проаналізовано та узагальнено окремі напрями дослідження особи злочинця, у тому числі можливості використання криміналістичної гомології.

6. Виокремлено сучасні проблеми та можливості встановлення особи невідомого злочинця. Сформульовано й обґрунтовано авторську концепцію подальшого криміналістичного дослідження особи злочинця як сукупності його соціальних, фізико-біологічних, психологічних якостей і властивостей.

7. Сформульовано авторське визначення поняття «криміналістичний портрет особи злочинця» як методу моделювання особи злочинця, визначено

його структуру та складові. Запропоновано структурно-логічну схему побудови «криміналістичного портрета». Розроблено пропозиції зі створення окремого виду криміналістичного обліку – картотеки криміналістичних портретів.

8. Узагальнено типові «криміналістичні портрети» окремих видів злочинців – убивць, гвалтівників, осіб, які публічно вживають чи розповсюджують наркотичні речовини, «комп'ютерних злочинців» тощо. Виокремлено криміналістичний портрет озброєного злочинця та наведено класифікацію підвидів озброєного злочинця.

9. Визначено особливості дослідження кореляційних зв'язків особи злочинця та потерпілого. На основі узагальнення типових криміналістичних характеристик особи злочинця та потерпілого визначено шляхи встановлення кореляційних взаємозв'язків між ними. Запропоновано потерпілого та злочинця під час розслідування злочину розглядати (сприймати) системно як соціальних осіб, фізико-біологічних істот та психологічних особистостей, які пов'язані один з одним певними кореляційними взаємозв'язками.

10. Охарактеризовано сучасний стан та перспективи роботи з інформацією щодо особи злочинця. Наголошено, що виклики практики, її потреби ставлять на порядок денний питання про необхідність удосконалення наявних форм криміналістичного обліку через відображення в них інформації про індивідуальні ознаки, риси та властивості особи злочинця з метою її подальшого використання для досягнення завдань кримінального провадження.

11. Критично проаналізовано сучасний стан та перспективи застосування новітніх наукових знань про особу злочинця.

12. Детально розглянуто можливості використання «нетрадиційних вчень» або «нетрадиційних напрямів» використання відомих криміналістичних методів у дослідженні особи злочинця: фізіогноміки, френології, дактилоскопії, хіромантії (хірогномії, хірології), габітології, локомоції, одорології, скриберології (почеркознавства), графології, фоноскопії.

13. Визначено сучасні можливості та окреслено перспективи роботи з інформацією про особу злочинця. Критично проаналізовано сучасний стан кримінальної реєстрації, криміналістичних обліків та інформаційно-пошукових систем як базових джерел накопичення інформації стосовно особи злочинця. Запропоновано конкретні шляхи вдосконалення системи кримінальної реєстрації особи злочинця. Зокрема, обґрунтовано необхідність створення нового криміналістичного обліку – картотеки типізованих «криміналістичних портретів» особи невідомого злочинця за особливостями способу та специфіки обставин їх вчинення.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації:

Монографії:

1. Калюга К. В., Лукашевич В. Г. Мистецтво здобувати і використовувати початкову інформацію про особу злочинця: від моделювання зовнішнього вигляду та психологічних властивостей до висування і розробки криміналістичних версій щодо кола осіб, причетних до злочину : монограф. ; за наук. ред. В. Г. Лукашевича. Запоріжжя : Дніпровський металург. 2012. 352 с.
2. Калюга К. В. Окрема криміналістична теорія про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця : монограф. Запоріжжя : КСК-Альянс. 2017. 296 с.
3. Калюга К. В. Мистецтво здобувати та використовувати інформацію щодо особи злочинця : монограф. Харків : Право, 2019. 256 с.

Статті у періодичних фахових виданнях України:

4. Калюга К. В. До проблеми складання «криміналістичного портрету» злочинця та його використання на початковому етапі розслідування. *Держава та регіони. Серія : Право.* 2011. № 4. С. 164–167.
5. Калюга К. В. Татуювання – як криміналістична ознака особи злочинця. *Право та державне управління.* 2014. № 1–2. С. 78–83.
6. Калюга К. В., Узунова О. В. Деякі проблемні питання почеркознавчих досліджень в сучасних умовах нового процесуального законодавства. *Вісник Запорізького національного університету.* 2014. № 1. С. 215–219.
7. Калюга К. В. Нетрадиційність криміналістичного методу діагностики ознак і властивостей людини. *Підприємство, господарство і право.* 2015. № 7 (235). С. 53–57.
8. Калюга К. В. До використання нетрадиційних методів дактилоскопії. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2016. № 1. С. 64–68.
9. Калюга К. В. Щодо побудови типового криміналістичного портрета злочинця в різних видах злочинів. *Вісник Запорізького національного університету.* 2016. № 4. С. 122–128.
10. Калюга К. В. До проблеми моделювання типового криміналістичного портрета злочинця в різних видах злочинів. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2016. № 5. С. 110–114.
11. Калюга К. В. Щодо взаємозв'язку особливостей особи злочинця і специфіки її протиправної поведінки (в екологічних злочинах). *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2016. № 2. С. 75–79.
12. Калюга К. В. Деякі можливості використання слідів локомотиву для встановлення особи невідомого злочинця. *Судова та слідча практика в Україні.* 2017. № 4. С. 43–47.
13. Калюга К. В. Криміналістичний портрет озброєного злочинця.

Актуальні проблеми держави і права. 2017. № 78. С. 68–74.

14. Калюга К. В. Використання одорології в отриманні інформації щодо особи злочинця. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 236–238.

15. Калюга К. В. Габітологія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. № 1(15). С. 146–151.

16. Калюга К. В. Скриберологія (почеркознавство), авторознавство та графологія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2017. № 1(15). С. 84–87.

17. Калюга К. В. Сучасний стан проблеми встановлення та ототожнення особи злочинця. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. № 2. С. 123–125.

18. Калюга К. В. Фоноскопія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 25. С. 102-105.

19. Калюга К. В. Современные возможности моделирования личности неизвестного преступника на ранних стадиях расследования преступлений (Современное состояние и перспективы работы с информацией о личности преступника). *Юридична наука. Juridical science*. 2016. № 11 (65). С. 125–134.

20. Калюга К. В. Криміналістичний аналіз особи злочинця, як елемента криміналістичної характеристики злочинів. *Право України*. 2016. № 12. С. 132–139.

21. Калюга К. В. Установлення кореляційного взаємозв'язку між особою злочинця та потерпілого – перспективний напрям удосконалення криміналістичної характеристики злочину. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 6. С. 118–121.

22. Калюга К. В. Історія походження криміналістичного поняття особи злочинця. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 249–253.

23. Калюга К. В. Профайлінг як сучасний засіб встановлення особи злочинця. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. №1-2 (Том 2). С. 156-159.

24. Калюга К. В., Узунова О. В. Дослідження взаємозв'язків на шляху пошуку дієвих методів установлення закономірностей розкриття злочинів. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 1. С. 245-251.

25. Калюга К. В. Окремі аспекти історії практики застосування методу профайлінга. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. / Київський НДІ Судових експертиз ; редкол. : Д. В. Журавльов (голов. ред.) та ін. Київ, 2020. вип. 65. С. 308-316.*

26. Калюга К. В. Інформація про особу злочинця "політика" в криміналістиці. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 352-358.

Статті в зарубіжних періодичних наукових виданнях:

27. Калюга К. В. A brief review of studying the problems of examining the

scene of an incident in criminalistics» (Краткий обзор исследований проблем осмотра места происшествия в криминалистике). *Scientific letters of Academic of Michal Baludansky*. 2013. № 1 (1). С. 38–39.

28. Калюга К. В. До проблеми використання окремих «нетрадиційних» теорій, що відображають криміналістичну інформацію щодо особи злочинця. *European Reforms Bulletin*. 2016. № 2. Р. 25–28.

29. Калюга К. В. К вопросу формирования частого криминалистического учения о личности пре ступника. *The scientific heritage*. 2016. Р. 1. № 7 (7). С. 89–92.

30. Калюга К. В. Сучасні підходи до моделювання невідомого злочинця. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 1/2. С. 80–83.

31. Калюга К. В. Физиогномика и френология как отражение криминалистической информации о личности пре ступника. *Leges si viata*. 2017. № 5. С. 52–55.

32. Калюга К. В., Лукашевич В. Г., Деев М. В., Узунова О. В., Рудь Д. О. Modern Law enforcement agencies of Ukraine: reform problems and development prospects (Сучасні правоохоронні органи України: проблеми реформування та перспективи розвитку). *Revista Género & Direito's Edition in August 2020 with the link: <http://periodicos.ufpb.br/ojs2/index.php/ged/index>*.

33. Калюга К. В., Покатаєв П. С., Лукашевич В. Г., Гришина Т. А., Павленко І. О. On the development of the socio-psychological (forensic) portrait of the "Quarantine" criminal (До розробки соціально-психологічного (криміналістичного) портрету "карантинного" злочинця). *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*. Vol. 17 No.7. 2020. Р. 1-11: <https://archives.palarch.nl/index.php/jae/article/view/967/959>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

34. Калюга К. В. Напрями використання «криміналістичного портрету» на початковому етапі розслідування. *Інформатизація судово-експертної діяльності: матеріали круглого столу (29 бер. 2012 р., м. Київ)*. Київ: ННПСК НАВС, 2012. С. 126–131.

35. Калюга К. В. Щодо вдосконалення організаційно-тактичної діяльності з огляду місця події з метою отримання інформації стосовно особи злочинця. *Запорізькі правові читання: матеріали Щоріч. міжнар. наук.-практ. конф. (17–18 трав. 2012 р., м. Запоріжжя)*: Запоріжжя: ЗНУ, 2012. С. 154–156.

36. Калюга К. В. Щодо криміналістичної практики в умовах реформування системи кримінальної юстиції. *Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. до 95-річчя Таврійськ. нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського (18–19 квіт. 2013 р., м. Алушта)*. Алушта, 2013. С. 66–68.

37. Калюга К. В. Щодо розроблення комплексної експертної методики визначення «віку» виконання документа. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: матеріали Міжнародної науково-практичної*

конференції, присвяченої 90-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (7–8 листоп. 2013 р., м. Харків). Харків : ХНДІСЕ, 2013. С. 120–121.

38. Калюга К. В. Щодо актуальності окремих психодіагностичних криміналістичних вчень у нових реаліях дії чинного Кримінального процесуального кодексу України. *Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки : матеріали Круглого столу (12 верес. 2014 р., м. Запоріжжя)*. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. С. 13–16.

39. Калюга К. В. До проблем вивчення особи злочинця криміналістичною наукою в сучасних реаліях. *Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (17 листоп. 2014 р., м. Запоріжжя)* ; за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. С. 106–107.

40. Калюга К. В. Перспективи реформування експертної служби в Україні. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : матеріали Першої міжнар. мультидисциплінарної конф. Міжнародного гуманітарного університету (15 тра. 2015 р., м. Одеса)*. Одеса : Фенікс, 2015. С. 55–56.

41. Калюга К. В. Хіромантія як нетрадиційний криміналістичний метод діагностики ознак і властивостей людини. *Запорізькі правові читання : матеріали Щоріч. міжнар. наук.-практ. конф. (25 трав. 2015 р., м. Запоріжжя)*. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. С. 243–245.

42. Калюга К. В. Інформаційно-методичне забезпечення наукових досліджень. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матеріали міжнарод. круглого столу (29 трав. 2015 р., м. Одеса)*. Одеса : Юрид. літ-ра, 2015. С. 132–135.

43. Калюга К. В. Щодо сучасних можливостей моделювання особистості невідомого злочинця на ранніх стадіях розшукової діяльності. *Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (09–10 жовт. 2015 р., м. Херсон)*. Херсон : Гельветика, 2015. С. 180–183.

44. Калюга К. В. Про методологію науки в особливих умовах (нового покоління правознавців): філософський аспект. *Донецький юридичний інститут: 55 років на теренах освіти і науки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (13 трав. 2016 р., м. Кривий Ріг)*. Кривий Ріг, 2016. С. 267–269.

45. Калюга К. В. Деякі перспективні напрями інформаційного забезпечення боротьби зі злочинністю. *Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (14 квіт. 2016 р., м. Одеса)*. Одеса : ОДУВС, 2016. С. 61–63.

46. Калюга К. В. Щодо актуальності використання окремих «нетрадиційних» вчень, які відображають криміналістичну інформацію. *Інформаційне та науково-методичне забезпечення досудового розслідування та судового провадження : матеріали Круглого столу (21 квіт. 2016 р., м. Запоріжжя)*. Запоріжжя, 2016. С. 75–78.

47. Калюга К. В. Деякі особливості криміналістичної характеристики злочинів проти довілля. *Юридичні науки: проблеми та перспективи: матеріали наук.-практ. конф. (24–25 черв. 2016 р., м. Запоріжжя)*. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. С. 122–124.

48. Калюга К. В. Щодо криміналістичного аналізу особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів. *Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах: матеріали наук.-практ. конф. (26–27 серп. 2016 р., м. Запоріжжя)*. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. С. 91–95.

49. Калюга К. В. Деякі проблемні питання застосування логіко-психологічних методів на досудовому розслідуванні. *Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (5 жовт. 2016 р., м. Запоріжжя)*. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. С. 79–81.

50. Калюга К. В. Питання встановлення закономірностей, що лежать в основі утворення криміналістично значущої інформації. *Кібернетика в Україні: правові та організаційні питання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.ї (21 жовт. 2016 р., м. Одеса)*. Одеса : ОДУВС, 2016. С. 202–204.

51. Калюга К. В., Лукашевич В. Г. Сучасні підходи до криміналістичного дослідження особи злочинця. Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства: матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 р.). Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського ун-ту права ім. Короля Данила Галицького, 2016. С. 120–125.

52. Калюга К. В. Тлумачення значення поняття особа злочинця. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності: зб. матеріалів конф. (25 листоп. 2016 р., м. Київ)*. Київ : НАВС, 2016. С. 122–126.

53. Калюга К. В. До виокремлення основних ознак особи злочинця: доктринальний підхід. *Круглий стіл, присвячений 68-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини: зб. тез (8 груд. 2016 р., м. Запоріжжя)*. Запоріжжя : КПУ, 2016. С. 54–55.

54. Калюга К. В. Щодо сучасних тенденцій дослідження особи злочинця. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції: матеріали Першого Харківського кримінального процесуального полілогу, присвяченого 50-річчю кафедри кримінального процесу та 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України Ю. М. Грошевого (16 груд. 2016 р., м. Харків)*. Харків : Право, 2016. С. 283–287.

55. Калюга К. В. Щодо особливостей кореляційного взаємозв'язку між особами злочинця та потерпілого. *Розвиток правового регулювання у Східній Європі: досвід Польщі та України: матеріали Міжна. наук.-практ. конф. (27–28 січ. 2017 р., м. Сандомир, Польща)*. Сандомир, 2017. С. 192–195.

56. Калюга К. В., Лукашевич В. Г. Щодо витоків та розвитку криміналістичного поняття особи злочинця. *Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення прав та свобод людини*

і громадянина : матеріали Круглого столу (10 бер. 2017 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя : КПУ, 2017. С. 62–66.

57. Калюга К. В. Визначення основних напрямів дослідження теоретичних та практичних проблем встановлення та ототожнення особи злочинця засобами криміналістики. *Процесуальні аспекти досудового розслідування : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 15-річчю створення кафедри кримінального процесу та 95-річчю Одеського державного університету внутрішніх справ (7 квіт. 2017 р., м. Одеса). Одеса : ОДУВС, 2017. С. 76–78.*

58. Калюга К. В. Щодо сучасного стану практики встановлення та ототожнення особи злочинця. Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування : *матеріали XI Міжвідом. наук.-практ. конф. (20 квіт. 2017 р. м. Київ). Київ : НАВС, 2017. С. 144–146.*

59. Калюга К. В. До проблеми використання інформації про особу злочинця. *Science and education: trends and prospects : Collection of scientific articles. Ascona Publishing, New York, United States of America, 2018. P. 230-232. (t. New York, 368 p.).*

60. Калюга К. В. Інформація про особу злочинця в сучасному освітньому просторі. *Європейські перспективи сенсу життя : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (11 трав. 2018 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя : КПУ, 2018. С. 191-192.*

61. Калюга К. В. Інформація про особу «політичного» злочинця в криміналістиці. *Протидія злочинності: теорія і практика : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (26 жовт. 2018 р. м. Київ.). Київ : Нац. акад. прокуратури України. 2018. С. 186-188.*

62. Калюга К. В. Щодо особи злочинця у сфері інформаційних технологій і технологій зв'язку. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики : матеріали II наук.-практ. конф. (27 лют. 2019 р., м. Київ, м. Маріуполь). Київ ; Маріуполь : Дон. держ. ун-т правління, 2019. С. 50-53.*

63. Калюга К. В. Феномен та детермінація поняття особи сучасного злочинця. *Інститут пробації в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку : матеріали міжнар. круглого столу (16 квіт. 2019 р., м. Київ). Київ : Нац. акад. прокуратури України. 2019. С. 91-92.*

64. Калюга К. В. Щодо особливостей профайлінгу особи злочинця. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи : матеріали круглого столу (31 трав. 2019 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя : КПУ, 2019. С. 75-78.*

65. Калюга К. В. Щодо нової генерації (покоління осіб Z) українських злочинців та факторів їхньої діяльності. *The 12th International youth conference "Perspectives of science and education" (September 27, 2019) SLOVO\WORD, New York, USA. 2019. P. 347-350.*

66. Калюга К. В. Щодо нової генерації (покоління осіб z) українських злочинців та факторів їхньої діяльності (частина II. Загрози майбутнього, комп'ютерні злочини (кіберсталкінг, інтернет-травля), кібертероризм і мережева зброя, тотальний контроль і загроза приватному життю особи,

кіберпанк тощо). *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (5 листоп. 2019 р. м. Київ)*. Київ : КНДЦСЕ Мін'юсту України, 2019. С. 221-225.

67. Калюга К. В., Деєв М. В. Щодо впровадження профайлінгу в адвокатську діяльність. *Сорок треті економіко-правові дискусії (юридичне спрямування) : матеріали Міжнар. наук.-приклад. інтернет-конф.* Львів : Наукова спільнота, 2019. С. 61-63.

68. Калюга К. В. Щодо особи "карантинного" злочинця. *Азовські правові читання : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (14-15 трав. 2020 р., м. Бердянськ)*, Бердянськ : ТОВ «Модем-1», 2020. С. 31-36.

69. Калюга К. В., Лукашевич В. Г. Щодо особи злочинця в нових умовах вчинення та розслідування злочинів із застосуванням інформаційних технологій : *Концептуальні проблеми розвитку сучасної та прикладної науки : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. симпозиуму (15 трав. 2020 р., м. Івано-Франківськ)*. Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2020. С. 202-206.

70. Калюга К. В., Узунова О. В. Щодо аналогії причинного зв'язку між діями і суспільно-небезпечними наслідками та взаємозв'язку між точками доступу на мапі за допомогою пристроїв. *Запорізькі правові читання : матеріали Щоріч. міжнар. наук.-практ. конф. (19-20 трав. 2020 р., м. Запоріжжя)* ; за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : Вид. дім «Гельветика», 2020. С. 232-234.

71. Калюга К. В. Щодо становлення особи "політичного" злочинця в криміналістиці. *Юридичні науки: проблеми та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (26-27 червня 2020 р., м. Запоріжжя)*. Запоріжжя : КПУ. 2020. С. 134-136.

72. Калюга К. В. Щодо особи злочинця, учасника збройних конфліктів. *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (18 верес. 2020 р., м. Київ)*. Київ : НАВС. 2020. С. 70-74.

73. Калюга К. В. Щодо найбільш затребуваних ІТ-професій сьогодні. *Застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів : зб. матеріалів круглого столу (9 груд. 2020 р., м. Харків)*. Харків : ХНУВС, 2020. С. 41-44.

Праці, які додатково демонструють результати дослідження:

74. Калюга К. В. Збирання, обробка та використання початкової інформації про злочин і особу злочинця : навч.-метод. посібник ; за наук. ред. В. Г. Лукашевича. Запоріжжя : КПУ. 2014. 204 с.

АНОТАЦІЯ

Калюга К. В. Особа злочинця як об'єкт криміналістичного дослідження: сучасний стан та перспективи розвитку. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за

спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021.

У дисертації здійснено комплексне системне узагальнення та нове вирішення конкретної наукової проблеми, яка полягає в обґрунтуванні та розробці теоретико-методологічних і методично-прикладних засад дослідження особи злочинця на підґрунті розробленої окремої криміналістичної теорії.

Визначено методологічне підґрунтя та обґрунтовано вибір системи пізнавальних засобів дослідження наукових основ окремої інтегративної криміналістичної теорії про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця. Виокремлено вихідні засади розбудови такої теорії зміст якої становлять системи відповідних знань (учень), що відбивають окремі елементи предмета криміналістики, нерозривно пов'язані між собою та створюють нове (інтегральне) знання. Сформульовано та обґрунтовано авторську концепцію подальшого криміналістичного дослідження особи злочинця як сукупності його соціальних, фізико-біологічних, психологічних якостей і властивостей.

Запропоновано авторське визначення поняття «криміналістичний портрет» як методу моделювання особи злочинця, визначено його структуру та складові елементи. Узагальнено типові криміналістичні портрети окремих видів злочинців. Визначено особливості дослідження кореляційного зв'язку особи злочинця та потерпілого.

З'ясовано сучасний стан та перспективи застосування новітніх наукових знань про особу злочинця. Розглянуто можливості «нетрадиційних вчень» або «нетрадиційних напрямів» використання відомих криміналістичних методів у дослідженні особи злочинця: фізіогноміки, френології, дактилоскопії, хіромантії (хірогномії, хірології), габітології, локомоції, одорології, скриберології (почеркознавства), графології, фоноскопії.

Приділено увагу питанням використання кримінальної реєстрації, криміналістичних обліків та інформаційно-пошукових систем як базових джерел накопичення інформації стосовно особи злочинця та запропоновано конкретні шляхи вдосконалення існуючої системи кримінальної реєстрації особи злочинця.

Ключові слова: особа злочинця, криміналістична характеристика особи злочинця, криміналістичний портрет особи злочинця, кримінальна реєстрація, криміналістичні обліки, інформаційно-пошукові системи.

SUMMARY

Kalyuga K. V. The personality of a criminal as an object of forensic research: current state and development prospects. – The manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Expertise; operational search activity.– Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Ministry of Internal Affairs of Ukraine. – Dnipro 2021.

The dissertation carried out a complex systemic generalization and a new solution to a specific scientific problem, which consists in substantiating and

developing the theoretical-methodological and methodological-applied foundations for studying the personality of a criminal based on the developed private forensic theory.

The complex analysis of legal, theoretical and applied problems of the theory and practice of establishment and determination of the perpetrator's identity by means of criminalistics is carried out in the dissertation. Methodological basis as well as the choice of a system of cognitive means aimed at the research of criminalistics theory's scientific foundations concerning external characteristics and features of the criminal's personality is determined and justified. The concept of «perpetrator's identity» has been studied from different perspectives throughout the entire science development, however, there is still no generally accepted definition of this concept that would provide a comprehensive personality description. The initial principles of the integrative criminalistics theory development concerning perpetrator identity's external features and characteristics, the contents of which are relevant knowledge systems reflecting criminalistics subject's separate elements that are inseparably linked together creating a new (integral) knowledge. The author's conception of further criminalistic investigation of the perpetrator identity as a summation of his social, physico-biological, psychological qualities and characteristics is formulated and justified. The author's definition of the concept of «criminalistic portrait» is suggested as a method of modeling the perpetrator's identity; its structure and constituent elements are determined. The similarities and differences between the concepts of «criminal's profile», «psychological portrait», «psychological profile» are specified; furthermore, it is justified that the term «criminalistic portrait» transmits the required content more accurately. Criminalistic portrait of an armed perpetrator is distinguished together with generalization of typical criminalistic portraits of certain types of perpetrators including various types of murderers, rapists, «addicts», «computer criminal» and others. Specifics of the process of investigating correlation between the perpetrator's identity and the victim are defined. The present state and prospects of applying the latest scientific knowledge concerning perpetrator's identity are clarified. The possibilities of «unconventional teachings» or «unconventional course» usage of well-known criminalistics methods in studying the perpetrator's identity are considered: physiognomy, phrenology, dactyloscopy, chiromancy (chirognomy, chirolgy), habitology, locomotion, odorology, scriberology, graphology, phonoscopy. Attention is paid to the issues of the use of criminal registration, criminalistic accounting and information retrieval systems as the basic sources of information on the perpetrator's identity; specific ways of evaluating the existing system of criminal registration of the perpetrator's identity are suggested. In particular, the need for the creation of a new criminal registration is justified – the file of the typed «criminalistic portraits» of the unknown perpetrator's identity according to the peculiarities of the method and specifics of the circumstances of its commitment.

Keywords: *the identity of the perpetrator, criminalistic characteristics of the criminal's personality, criminalistic portrait of the criminal's personality, criminal registration, criminalistic accounting, information retrieval systems.*